

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
Київська православна богословська академія
УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЧЬКА ЦЕРКВА
Київська Трьохсвятительська духовна семінарія
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ
Національний заповідник "Софія Київська"
Товариство "Свята Людмила 1100 років"
Спільнота "Подружні зустрічі УГКЦ"

За сприяння
Посольства Чеської Республіки в Україні

*Світлій пам'яті учасника конференції – науковця,
музейника, Воїна-захисника Віталія Крутого*

ПРАВОСЛАВ'Я В УКРАЇНІ

*Збірник статей.
"РОЛЬ СВЯТИХ ЖІНОК
У ПОШИРЕННІ
ХРИСТІЯНСТВА.*

*До 1100-річчя з дня
мученицької кончини в
Тетіні святої Людмили,
княгині Чеської († 921)"*

Київ
Кам'янець-Подільський
2025

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України **ЕПФАНІЯ** предстоятеля Української Православної Церкви до учасників наукової конференції “Роль святих жінок у поширенні християнства” 7

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО учасникам Міжнародної конференції “Роль святих жінок у поширенні християнства” Верховного Архієпископа Києво-Галицького, Отця і Глави Української Греко-Католицької Церкви **СВЯТОСЛАВА (Шевчука)** 9

ДО 1100-РІЧЧЯ З ДНЯ МУЧЕНИЦЬКОЇ КОНЧИНИ СВЯТОЇ ЛЮДМИЛИ, КНЯГИНІ ЧЕСЬКОЇ

**Ігор ЛІХТЕЙ. РОЛЬ КНЯЗІВСЬКОГО ПОДРУЖЖЯ
БОРЖИВОЯ ТА ЛЮДМИЛИ У ПОШИРЕННІ ХРИСТІЯНСТВА
В ЧЕСЬКІЙ ДЕРЖАВІ** 15

**Протоієрей Віталій КЛОС. ЄДНІСТЬ ХРИСТІЯНСЬКИХ
ВИТОКІВ УКРАЇНИ ТА ЧЕХІЇ В КОНТЕКСТІ МІСІЙНИХ
ПОДОРОЖЕЙ СВЯТИХ РІВНОАПОСТОЛЬНИХ
БРАТІВ КИРИЛА Й МЕФОДІЯ УЧИТЕЛІВ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ...** 29

СВЯТІ ЖІНКИ В ІСТОРІЇ ХРИСТІЯНСТВА

**Надія РУСКО. РОЛЬ НОВОЗАВІТНИХ ЖІНОК
У ПОШИРЕННІ ХРИСТІЯНСТВА ТА ЇХ МІСІЯ
У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ** 43

**Наталія ГАНУСЕВИЧ. СВЯТА ТЕКЛЯ: ІСТОРІЯ,
ДОСЛІДЖЕННЯ, КУЛЬТ ПОШАНУВАННЯ** 57

Дмитро ГОРДІЄНКО. ЧАС ТА ОБСТАВИНИ КАНОНІЗАЦІЇ КНЯГИНІ ОЛЬГИ	64
---	-----------

Митрополит ДИМИТРІЙ Рудюк. СВЯТА РІВНОАПОСТОЛЬНА КНЯГИНЯ ОЛЬГА – МИРОНОСИЦЯ РУСИ-УКРАЇНИ	76
---	-----------

Протоієрей Михаїл ЙОСИФЧУК, протоієрей Миколай ЙОСИФЧУК. СВЯТА РІВНОАПОСТОЛЬНА ОЛЬГА: АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО СТАТУСУ ТА ВПЛИВ ЇЇ НА ПОШИРЕННЯ ХРИСТИЯНСТВА В КИЇВСЬКІЙ РУСІ	89
---	-----------

Олена ЯСИНЕЦЬКА. СВЯТІ ЖІНКИ – СИМВОЛИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ХРИСТИЯНСТВА В РОДОВОДІ НАЩАДКІВ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО	99
--	-----------

Іван ВОРОТНЯК. ДОБРОЧЕСНА ЖІНКА У СЕРЕДОВИЩІ ВІКІНГІВ ЗА ДАНИМИ ВІНЛАНДСЬКИХ САГ	131
---	------------

Євген НІКОЛЬСЬКИЙ. ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕЛИКОЇ КНЯГИНІ КИЇВСЬКОЇ ІРИНИ-ІНГІГЕРДИ У ПОШИРЕННІ ХРИСТИЯНСТВА В УКРАЇНІ	136
---	------------

с. Христофора, СНДМ (Мирослава БУШТИН). МІСІЙНЕ СЛУЖІННЯ БЛАЖЕНОЇ ЙОСАФАТИ (МИХАЙЛИНИ ГОРДАШЕВСЬКОЇ (1869–1919) ТА ПРОДОВЖЕННЯ ЇЇ ВИХОВНОЇ МІСІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ СЕСТЕР ЗГРОМАДЖЕННЯ СЛУЖЕБНИЦЬ НЕПОРОЧНОЇ ДІВИ МАРІЇ В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1991–2021)	152
--	------------

ЖІНКИ-ПОДВИЖНИЦІ В ІСТОРІЇ ХРИСТИЯНСТВА

Єпископ КИРИЛО (Михайло МИХАЙЛЮК). ПРИЗАБУТІ ДОЧКИ ЯРОСЛАВА МУДРОГО, ЧОТИРИ КОРОЛЕВИ, ТА ЇХ ХРИСТИЯНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ (ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ)	169
---	------------

Ірина МАРГОЛІНА. КНЯГИНЯ МАРІЯ МСТИСЛАВІВНА В ІСТОРІЇ ТА СТИНОПИСІ КИРИЛІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ КИЄВА ..	179
--	------------

Лідія НЕСТЕРЕНКО. КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЧЕРНИЦЬ ЛАДАНСЬКОГО ЖІНОЧОГО МОНАСТІРЯ НА ПОЧАТКУ 30-х РОКІВ ХХ ст.	187
---	-----

Наталія СОЛОНСЬКА. ЖІНОЦТВО ДІАСПОРИ В КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ КАНАДИ	196
---	-----

Алла ПЕРЕПЕЛИЦЯ. РАФАЇЛА ТАРТАЦЬКА – НАСТОЯТЕЛЬНИЦЯ ЧИГИРИНСЬКОГО СВЯТО-ТРОЇЦЬКОГО МОНАСТІРЯ (ПОЧ. ХХ–ХХІ ст.)	208
--	-----

Ірина ПРЕЛОВСЬКА, Степан СТАРОВЕЦЬКИЙ. МІСІЯ ХРИСТІЯНКИ В ХХІ СТОЛІТТІ: БІБЛІЙНИЙ АСПЕКТ	214
---	-----

ОБРАЗ ЖІНКИ В САКРАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ

Мар'яна НІКІТЕНКО. ОБРАЗ БОГОМАТЕРІ ОРАНТИ В УСПЕНСЬКОМУ І СОФІЙСЬКОМУ СОБОРАХ ДАВНЬОГО КИЄВА КРІЗЬ ПРИЗМУ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЧИСЛОВОЇ СИМВОЛІКИ	231
---	-----

Віталій КРУТИЙ. ДОМНИЦЬКА ЧУДОТВОРНА ІКОНА БОЖОЇ МАТЕРІ	242
--	-----

Тетяна БОГУШ. ІКОНОПИСНА КОЛЕКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА “ПЕРЕЯСЛАВ”: ІКОНИ З ОБРАЗАМИ СВЯТИХ ЖІНОК-ХРИСТІЯНОК	250
--	-----

Олена ПОХОДЯЩА. ДО ІСТОРІЇ ПОРТРЕТУ ЖІНКИ-ІКОНОПИСЦЯ АНАСТАСІЇ ПОЛУБОТОК	274
---	-----

Ольга ПЕРЕПЕЛЮК. ЖІНКА В ЦЕРКОВНОМУ ХОРІ: ІСТОРІЯ ТА ТРАДИЦІЯ	282
--	-----

Відомості про авторів	287
-----------------------------	-----

Contents	289
----------------	-----

ІВАН ВОРОТНЯК

ДОБРОЧЕСНА ЖІНКА У СЕРЕДОВИЩІ ВІКІНГІВ ЗА ДАНИМИ ВІНЛАНДСЬКИХ САГ

DOI: 10.5281/zenodo.15163848

Історія Скандинавії епохи вікінгів висвітлюється науковцями зазвичай на “чоловічих” прикладах (герої, конунги, бонди), при тому, що висновки поширюються на тогочасне суспільство загалом. Такі узагальнення видаються дещо однобічними і спотворюють загальну “історичну картину”, хоча, у певній мірі, є справедливими для патріархального вікінгського соціуму. Середньовічна Скандинавія, на відміну від континентальної частини Західної Європи, відрізнялася більш високим соціальним статусом і роллю жінки в усіх сферах життя¹.

В наукових колах залишається безапеляційним твердження, що світ ісландської саги – це, передусім, “світ чоловіків”. Саме оповідання про їх діяння, мужність, описи їхніх психологічних портретів наповнюють тексти саг. Цей факт виявляє і унаочнює засади гендерних стосунків. З іншого боку, в сагах здебільшого розповідається про жінок крізь призму їхніх стосунків з чоловіками, як у родині глави сімейства, так і поза межами сім’ї. Але трапляються й тексти, присвячені жінці як особистості, в основному – коли мова йде про дівчину шлюбного віку чи погану жінку².

Чималий пласт інформації пов’язаної з поширенням християнства в Ісландії та Гренландії (варто наголосити, що сюжет саг був остаточно сформований вже в період утвердження християнської релігії в середньовічній Скандинавії), наявний у т. зв. вінландських сагах. Дана назва закріпилася за двома текстами саг – “Саги про гренландців” і “Саги про Ейріка Рудого”, де в усіх подробицях висвітлені подорожі гренландських колоністів та ісландців до Вінланда³.

¹ Л. В. ЧЁРНАЯ, ‘Скандинавская женщина эпохи викингов’, *Вестник Томского Государственного Университета*, № 288 (2005): 41.

² А. А. СВАНИДЗЕ, *Викинги – люди саги: жизнь и нравы*, Москва (Новое литературное обозрение), 2014, с. 213.

³ K. HOLMAN, *Historical Dictionary of the Vikings*, Lanham; Maryland; Oxford (The Scarecrow Press inc.), 2003, p. 281.

Аналізуючи сучасну історіографію, присвячену “жіночому питанню” в епоху вікінгів, варто згадати магістерську дисертацію К. Кавалері⁴, в якій дослідниця подала комплексну характеристику ключових жіночих персонажів вінландських саг, з точки зору їхньої взаємної протилежності. У роботі наголошується на тому, що таке протиставлення здійснене з метою унаочнення діянь благочестивої Гудрід на відміну від Фрейдіс (доньки Ейріка Рудого – першовідкривача Гренландії), поведінка якої була обумовлена приналежністю до язичництва.

У своєму дослідженні, присвяченому місцю Гренландії в середньовічних ісландських сагах, Дж. Грув⁵ вважає, що їхні упорядники-християни прагнули зобразити острів як такий собі театр, в якому відбувалися конфлікти релігійного характеру, пов’язані з утвердженням у колоніях ісландців (Західному і Східному поселеннях) нової релігії.

З’ясуванню особливостей поетики давньоісландської новелли російська дослідниця Є. Гуревич відвела у своїй монографії окремий розділ, в якому розглянула жіночі образи, представлені у “Пасмі про Івара, сина Інгімунда”, при цьому зауважуючи, що в ісландських сагах жінки завжди беруть активну участь у діях чоловіків. Як доводить дослідниця, статус жінки залежить від статусу чоловіка, а також наголошує, що традиційна сфера жіночих функцій, наявних в аналізованих текстах, а також домінуючий у них образ героїні, доволі далекий від жіночих персонажів західноєвропейської словесності⁶.

У вітчизняній історіографії відсутні праці з означеної проблематики. Винятком може бути лише стаття С. Хведчені⁷, в якій науковець наводить сюжет з паломництвом Гудрід до Риму, представлений у тексті “Саги про гренландців”. Метою нашої статті є характеристика образу Гудрід Торбьонсдоттір, а також з’ясування питання: чому упорядники вже згадуваних саг приділяли посилену увагу даному персонажу.

Вінландські саги пройшли через низку різноманітних літературних редакцій, більшість з яких наразі важко визначити. Усні версії саг, фактично, неможливо прослідкувати, тому невідомо, скільки таких варіантів існувало. Можемо висловити припущення, що перші усні форми даних перека-

⁴ C. CAVALERI, ‘The Vinland Sagas as Propaganda for the Christian Church: Freydis and Gudrid as Paradigms for Eve and the Virgin Mary. Master Thesis’, *Nordic Viking and Medieval Studies Department of Linguistics and Scandinavian Studies Faculty of Humanities*, University of Oslo, May 2008, 75 p.

⁵ J. GROVE, ‘The place of Greenland in Medieval Icelandic Saga Narrative’, *Journal of the North Atlantic*, 2009. *Norse Greenland: Selected Papers from the Hvalsey Conference 2008*, special volume № 2, p. 30–51.

⁶ Е. А. ГУРЕВИЧ, *Скандинавская новелла. Поэтика “Прядей об исландцах”*, Москва (Наука), 2004, 424 с.

⁷ С. Б. ХВЕДЧЕНЯ, ‘Давньоісландські саги як джерело з історичної географії: подорож Торвальда Кодранссона у Святу землю і його перебування на теренах Русі (початок XI ст.)’, *Український історичний журнал*, № 5 (2009): 200–214.

зів виникли в період поширення християнства в Північно-західній Атлантиці; відповідно, що релігійні сюжети сформувалися не пізніше часу їхнього писемного запису⁸. Перша писемна фіксація текстів саг відноситься до XIV ст., тобто, десь через чотириста років після поширення християнської релігії в середньовічній Скандинавії. К. Кавалері висловлює припущення, що християнські мотиви набули поширення ще тоді, коли саги були складовою усної традиції. Дослідниця акцентує на тому, що це сталося тоді, коли сформувалася стала сюжетна канва даних текстів. На момент писемної фіксації їх включили в певний літературний канон⁹.

Ключовий образ у вінландських сагах, який уособлює всі чесноти, характерні для благочестивих християнок, безумовно займає Гудрід Торбьондоттір. Її родовід представлений у “Книзі про заселення Ісландії”: “Сином Вівіля був Торбьорн, батько Гудрід, на якій одружився Торстейн, син Ейріка Рудого [а пізніше Торфінн Карлсефні]. Їхнім сином був Бьорн, батько Стейнунн, матері Кетіля, батька Торлака, батька священика Кетіля, батька Хельги, на якій одружився Сноррі, син Маркуса. Торбьорн, син Вівіля, одружився на Халльвейг, доньці Ейнара, сина Сігмунда з Купального Схилу. Від них пішли єпископи Бьорн, Торлак і Бранд”¹⁰.

З точки зору теології, Гудрід постає ідеальною жінкою: вона відмовляється виконувати магічні ритуали через свої релігійні переконання¹¹, і дозволила Лейву Щасливому (Ейрікссону) відповісти за неї під час сватання до неї Торфінна Карлсефні¹². Вона навіть здійснила паломницьку подорож до Рима, долаючи велику як для того часу відстань (особливо для жінки) – вирушила у таку далеку дорогу для того, щоб згодом стати черницею¹³. Цілком очевидно, таке завершення життєвого шляху відображало тогочасні погляди на істинне призначення добродісного християнина, який пізнав справжню віру й приніс її своїм співвітчизникам¹⁴.

Християнська високоморальність Гудрід Торбьондоттір фактично несумісна з соціальним статусом будь-яких інших жінок, образи яких наявні у текстах саг. Важливими є описи зустрічі Гудрід з надприродним (потойбічним), оскільки її поведінка в такому випадку є прикладом того, що вва-

⁸ С. CAVALERI, *Op. cit.*, p. 38.

⁹ *Ibid.*, p. 38.

¹⁰ ‘Landnama-book, or the Book of Settlements’, *Origines Islandicae. A collection of the more important sagas and other native writings relating to the settlement and early history of Iceland*, edited and translated by GUDBRAND VIGFUSSON and F. YORK POWELL, vol. I, Oxford (Clarendon press), 1905, p. 79–80.

¹¹ ‘Сага об Эйрике Рыжем’, *Исландские саги. Ирландский эпос*, Москва (Художественная литература), 1973, с. 110–111.

¹² ‘Сага о гренландцах’, *Исландские саги. Ирландский эпос*, Москва (Художественная литература), 1973, с. 99.

¹³ *Ibid.*, с. 98.

¹⁴ С. Б. ХВЕДЧЕНЯ, *Op. cit.*, с. 202.

жалосся Церквою достойним або неприпустимим, – коли людина в середньовічній Ісландії мала справу з потойбіччям¹⁵.

Яскравим взірцем такої поведінки є сюжет з “Саги про grenландців”, коли Гудрід зустріла свого “двійника” під час перебування у Вінланді: “Гудрід сиділа в дверях будинку біля колиски свого сина Сноррі. Раптом на двері впала тінь, і увійшла жінка у вузькому чорному вбранні, невеликого зросту, з пов’язкою на світло-русявому волоссі. Обличчя в неї було бліде, а очі величезні, таких яких не побачиш на людському обличчі. Вона підійшла до Гудрід і промовила:

– Як тебе звати? – Мене звать Гудрід, а як твоє ім’я?

– І мене звать Гудрід, – відповідає та.

Тоді Гудрід, дружина Карлсефні, простягнула їй руку, щоб посадити поруч із собою. Але раптом пролунав страшний гуркіт, і жінка зникла, і в ту ж мить один з людей Карлсефні вбив скрелінга, який намагався вкрати якусь зброю”¹⁶.

В даному випадку мова йде про фульгію (дослівно – хтось, хто супроводжує), у скандинавській міфології це надприродна істота, яка супроводжує людину. Як правило, вона з’являлася у вигляді тварини, уві сні. Однак, відомі випадки, коли вони з’являлися людям, які не спали, віщуючи їм неминучу смерть. Як вважає Х. Родерік-Елліс¹⁷, якщо шукати в скандинавській літературі концепцію душі, то варто звертатися саме до цього персонажа.

Водночас закономірно постає питання: чому дві саги (“Сага про grenландців”, “Сага про Ейріка Рудого”) приділяють багато уваги Гудрід? Найбільш прийнятним поясненням цього факту є те, що в останній частині обох саг вона визнається праматір’ю трьох ісландських єпископів XII ст. (згадані в кінці “Саги про grenландців”¹⁸ і “Саги про Ейріка Рудого”¹⁹. Єпископи Бранд, Торлак і Бьорн – це єпископ півночі Ісландії Бранд Семундарссон (1163–1201), єпископ півдня Ісландії Торлак Рунольвссон (1118–1133) і єпископ півночі Ісландії Бьорн Гільссон (1147–1162). Той факт, що в “Сазі про Ейріка Рудого” Бранд названий Брандом Першим, вказує на те, що цей твір був написаний, коли вже єпископську кафедру обіймав Бранд Другий, тобто Бранд Йонссон (1263–1264 рр.)²⁰. Однак те ж саме можна

¹⁵ S. E. RIVENBARK, “*Ek Skal Hér Ráða*”: Themes of female honor in the Icelandic Sagas. A Thesis Submitted to the Graduate School Appalachian State University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts, May 2011, Department of History, p. 71.

¹⁶ “Сага о grenландцах”, с. 100.

¹⁷ H. RODERICK ELLIS, *The road to hel. A Study of the Conception of the Dead in Old Norse Literature. Ph. D. Thesis*, New York (Greenwood press), 1968, p. 130.

¹⁸ “Сага о grenландцах”, с. 104.

¹⁹ “Сага об Эйрике Рыжем”, с. 127.

²⁰ С. М. СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, “Исландские саги. Примечания”, *Исландские саги. Ирландский эпос*, Москва (Художественная литература), 1973, с. 803.

сказати й про Торфінна Карлсефні, який також зображений як родоначальник вищезгаданих єпископів і також відіграє ключову роль у “Сазі про гренландців”²¹.

Така увага до образу Гудрід у “Сазі про Ейріка Рудого” дається взнаки і потребує додаткових роз’яснень. Як переконаний Х. Торлакссон, “Сагу про Ейріка Рудого” можна розглядати як історію, розраховану для читання черницям бенедиктинського монастиря в Рейніснессі (Ісландія), і як практичні настанови для знатних жінок у цілому²² (в цьому сенсі сагу можна порівнювати з середньовічною агіографічною літературою). Якщо “Сага про гренландців” старша з двох саг, як переконана більшість вчених, можна вибудувати такий сценарій: “Сага про Ейріка Рудого” була написана з ініціативи тих людей, хто розумів, що для заснування жіночої святої обителі в Рейніснессі з’явився хороший привід, з метою демонстрації ролі Гудрід, від імені якої можна було б вивести престижну передісторію для нового монастиря, а також послужити аргументом піднесення авторитету настоятельки Хольбери Торстейндоттір – засновниці монастиря²³.

В особі Гудрід представлений образ ідеальної благочестивої християнки: жертовної, яка бажає, щоб люди приймали важливі рішення за неї, матір численних ісландських єпископів²⁴, земного уособлення Божої Матері.

У вінландських сагах формується новий тип художньої оповіді, що сформувався в добу середньовіччя, т. зв. *exemplum* – моралізаторські наративи, реальні або вигадані, що використовувались як типові приклади для унаочнення подій і фактів. Даний напрям середньовічної літератури як правило характерний для написання життєписів відомих особистостей, щоб прояви моральності підсилювали хороші чи погані риси їхнього характеру. *Exempla*, в рамках християнської дидактики, могли використовуватись під час виголошення проповідей, для ілюстрації офіційної церковної доктрини. Сюжети таких творів бралися з народних оповідань або реальних історій. Саме до цього літературного жанру, як вважає К. Кавалері, належить Гудрід Торбьонсдоттір²⁵. Історію Гудрід можна було використовувати, проповідуючи мирянам, якими повинні бути добродішні християнки.

²¹ ‘Abstract of the Historical Evidence for the Discovery of America by the Scandinavians in the Tenth Century’, *Journal of the Royal Geographical Society of London*, vol. 8. (1838): 67.

²² H. ÞORLAKSSON, ‘The Vinland Sagas in a Contemporary Light’, *Approaches to Vinland: a conference on the written and archaeological sources for the Norse settlements in the North-Atlantic region and exploration of America: the Nordic House, Reykjavik 9–11 August 1999*, Reykjavík (Sigurpur Nordal Institute), 2001, p. 68.

²³ *Ibid.*, p. 70.

²⁴ ‘Сага об Эйрике Рыжем’, с. 127.

²⁵ C. CAVALERI, *Op. cit.*, p. 37.